

DOI:

ՆԱԻՐԱ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվ.

գրականության ինստիտուտ

Բան. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Էլհասցե՝ nairahambardzumyan@yahoo.com

DOI:

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՓԱՐՍԱԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվ.

գրականության ինստիտուտի ասպիրանտ

Էլհասցե՝ iranush.parsadanyan.2014@mail.ru

ԵՄ ԿԻՆ ԵՄԱՍԱՑՈՒՄԸ ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՅԱՆԻ
«ՍԻԼԻՀՏԱՐԻ ՊԱՐՏԵԶՆԵՐ» ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՊՈՒՄ՝

Ամփոփում

Ուսումնասիրության մեջ քննվում են արևմտահայ կին հեղինակ Զապել Եսայանի «Սիլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպի բառապաշարի իմաստաբանական տիրույթները, ինչպես նաև՝ տրվում են կին-տղամարդ հիմնախնդրի մեկնաբանության ուղիները:

Ուսումնասիրության նպատակն է՝ *կանացիություն* ֆենոմենը ամրագրող բառապաշարի իմաստաբանական տիրույթում վերլուծել *ես կին եմ* ասացումը, որը իրացվում է *անգիտակցության* խոսքային-իմաստային բաց ենթակարգերի շղթայում:

Ուսումնասիրության *խնդիրն* է՝ ներկայացնել կանացիի արտահայտության բացահայտ դրսևորումները՝ ներառյալ ինքնավարությունները և պատկանելությունները, որոնք իրացվում են *ես կին եմ* ասացման՝ որպես ֆենոմենի, իմաստաբանական տիրույթում՝ լեզվի հիմնական բառապաշարային-իմաստային ենթակարգերի ընդգծումների միջոցով: Լեզվական առանձնահատկությունների արտահայտության ուղղակի ձևը իրացվում է «Սիլիհտարի պարտեզներ» վեպում խոսքային-իմաստային ենթակարգերի (*ընտանիք, տուն, բարեկամներ (հավաքական*

¹ Ուսումնասիրությունը իրականացվել է ՀՀ Գիտության կոմիտեի կողմից ֆինանսավորվող գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության պայմանագրային «Կանանց հիմնախնդիրները 19-րդ դարի երկրորդ կեսի՝ արևմտահայ գրականության մեջ» թեմատիկ ծրագրի շրջանակներում: Ծածկագիր՝ 2IT-6B118:

խմաստով), մանկական խաղալիքներ, ազգություն, կրոն, սեռ, ուսուցում, բնակավայր) միջոցով, ամփոփվում է վեպի ենթագլուխներում և պարունակում է (կին, աղջիկ, օրիորդ, կույս, տիկին, տատիկ, մայր, մորաքույր, հորեղբոր կին) իգական էներգիա հատկանշող անվանակարգեր, ուստի՝ դրանց հարաբերակցությունը *կանացիի* հետ հիմնված է տրամաբանական և զգայական կապերի վրա: Ինքնակենսագրական այսօրինակ տեքստում նույնացված լեզվական միջոցները ծառայում են գրողի կողմից իգական սեռի հետ նույնացվելու և ինքնորոշվելու փաստի ընդգծմանը:

Եսայանի համար գրականությունը *սահմանները հաղթահարելու* միջոց է: Եվ այդ իրողության մեջ նրա դիրքորոշումը առավել արմատական է հնչում, չնայած՝ կին-սոցիում պատերազմը շարունակվում է այլ միջոցներով, առավել անմիջական՝ *Ես կին եմ* ասացման, լեզվով:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Զապել Եսայան, ինքնակենսագրական վեպ, «Սիլիհտարի պարտեզներ», սուբյեկտ, բառապաշարի իմաստաբանական կարգեր, լեզվական ընդգծումներ:

Ներածություն

Գինոքննադատության ոլորտում² կանանց ուսումնասիրությունները հիմնված են կին-տղամարդ խոսքային վարքագծի տարբերությունների վրա, որոնք ընդհանուր առմամբ սեռերի *գոյաբանական տարբերակման* արդյունք են: Այդ տարբերությունը անխուսափելիորեն դրսևորվում է անձի կյանքի բոլոր ոլորտներում և ուղղակիորեն արտացոլվում է լեզվում:

Այս համատեքստում, ինքնակենսագրական վեպը որպես անձնական կյանքի *վերապրում-հուշագրություն*, առավել, քան մյուս բոլոր գրական ժանրերը, ներհյուսվում է պատմողի անձի, ներաշխարհի և շրջապատող աշխարհի շուրջ: Ինքնակենսագրությունների տեքստերը ունեն ընդգծված սուբյեկտիվ բնույթ: Դրանք մեծապես առնչվում են և պայմանավորված են իրենց հեղինակների (ըստ սեռի) առանձնահատկություններով: Հարկ է նշել, որ տպագրվել և ներկայում էլ տպագրվում են տեսական աշխատություններ, որոնք առնչվում են և նվիրված են այս ժանրի ուսումնասիրությանը: Այս առումով, ուշագրավ են Monica Latham³-ի, Lisa Ortiz-Vilarelle⁴-ի, Dennis Schep⁵-ի, Marija Krsteva⁶-ի,

² Showalter, E. (1977) *Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton N.J.: Princeton University Press.

³ Latham Monica, Virginia Woolf's Afterlives: The Author as Character in Contemporary Fiction and Drama, May 31, 2021: Routledge, 262 p.

Kate Douglas⁷-ի մենագրությունները, Joan Ramon Resina⁸-ի, ևն խմբագրությամբ լույս տեսած հետազոտությունները: Նշված թեման ուսումնասիրելու համատեքստում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում 20-րդ դարասկզբի արևմտահայ կին հեղինակ Զապել Եսայանի «Սիլիհտարի պարտեզներ»⁹ (1935) ինքնակենսագրական վեպը: Ինքնակենսագրական վեպի ժանրային առանձնահատկություններին անդրադարձել է նաև գրականագետ Սևակ Արզումանյանը իր «Սովետահայ վեպը» հիմնահատորյակի առաջին հատորում՝ «Ժանրային բնույթով տարատեսակ և բազմազան է մեմուարային գրականությունը՝ գեղարվեստական կենսագրություն, ընտանեկան խրոնիկա, օրագիր, կենցաղային հուշապատում, ինքնակենսագրություն, հուշ-խոստովանանք, կենսագրական հուշեր այս կամ այն գրողի, գործչի մասին, պարզապես հուշագրություն, գրառում-նոթեր և այլն: Ինքնակենսագրական վեպի ժանրը տարբերվում է մեմուարային գրականության մյուս ձևերից, բայց և մի որոշ չափով պահպանում է իրականության վերարտադրման նրանց առանձին սկզբունքները: Երկու դեպքում էլ գլխավոր գործող անձը հեղինակն է, պատմությունն առաջին դեմքով ներկայացնող հերոսը, որ ինքնակենսագրական երկում ձեռք է բերել գեղարվեստական ընդհանրացման ուժ <...>»:⁹

Ուսումնասիրության ընթացքում պարզել ենք, որ Զապել Եսայանի «Սիլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպում ամենաշատը նշվել են **ընտանիք, տուն, բարեկամներ (հավաքական իմաստով), մանկական խաղալիքներ, ազգություն, կրոն, սեռ, կրթություն, բնակավայր** բառապաշարային և խոսքային իմաստաբանական կարգերը: Ավելին, հեղինակը վեպի տարբեր ենթագլուխները վերնագրել է հենց այս

⁴ Ortiz-Vilarelle Lisa, *Americanas, Autocracy, and Autobiographical Innovation: Overwriting the Dictator*, November 4, 2020: Routledge, 246 p.

⁵ Schep Dennis, *The Autobiography Effect: Writing the Self in Post-Structuralist Theory*, July 31, 2019: Routledge, 268 p.

⁶ Krsteva Marija, *Towards a Theory of Life-Writing: Genre Blending*, November 21, 2022, Routledge, 128 p.

⁷ *Research Methodologies for Auto/biography Studies*, Edited By Kate Douglas, Ashley Barnwell, June 19, 2019 by Routledge, 276 p.

⁸ *Inscribed Identities: Life Writing as Self-Realization*, Edited By Joan Ramon Resina, January 17, 2019 by Routledge, 242 p.

⁹ Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, Ե., 2018, «Անտարես», 198 էջ:

⁹ Արզումանյան Ս., Սովետահայ վեպը: Ինքնակենսագրական վեպի ժանրը, Ե., 1967, «Հայաստան» հրատ., էջ 317-373:

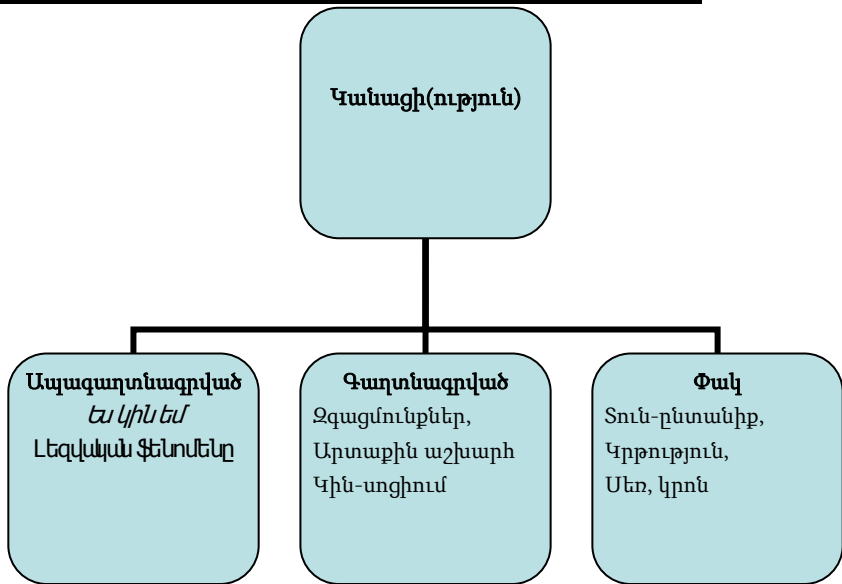
առաջնահերթություններով՝ («Մեր ընտանիքը», «Տունը», «Մեր փողոցը», «Արթին ամուճան», «Խաչիկ մորեղբայրս», «Պուպրիկներու տունը», «Կարապետ աղայի դպրատանը», «Արտաքին աշխարհի սեմին վրա», «Դպրոցը», «Դուրյանի շիրիմը», «Տիկին Տյուսաբ և Թովմաս Թերզյան», են)։

Վեպում Եսայանի կողմից առանձնահատուկ ուշադրության է արժանանում կանանց կողմից կիրառվող *խոսքային-իմաստային* կարգաբանությունը, որի ներկայացումը իրականացվում է ինչպես **Ես կին եմ** բացահայտ ասացումով, այնպես էլ նույնի անուղղակի հատկանշումով։ **Ես կին եմ** ասացման լեզվական ֆենոմենի խոսքային-իմաստային ենթակարգի դրսևորման բաց ձևին բնորոշ են որոշակի ցուցիչներ, որոնք ինքնավարություններ են, ներգրավված են վիպական տեքստում և փոխկապակցված են *կին-սուբյեկտի* առանձնակիության և անհատականության հետ, ինչպես սեփական *ես*-ի անունից պատմելն ու գրելն է։

Ես կին եմ ասացման իմաստաբանական տիրույթը

Եսայանի «Միլիտարի պարտեզներ» վեպի *բառապաշարային մակարդակում* անուղղակիորեն գործում են որոշ անվանակարգեր, որոնց ներգրավումը և փոխհարաբերակցությունը *կանացի(ություն)* ֆենոմենի հետ (որպես կարգի), հաստատվում է *տրամաբանական և զգայական* փոխադարձ կապերի հիման վրա (կանանց զգացմունքների և փորձառության, հանդերձանքի, ամուսնության, կենցաղային աշխատանքների նկարագրությունները, են), որոնք առանձնացրել ենք իմաստաբանական համապատասխան տիրույթներում՝ բառապաշարի ներքին մակարդակներում ընդգծելով՝ *զգացմունքների աշխարհ, արտաքին հատկանիշներ, տուն-ընտանիք-կենցաղ, կրթություն* քրոնոտոպերը։

Պատկեր 1: Բառապաշարային մակարդակում ընդգծվող *կանացի(ություն)* իմաստաբանական տիրույթը՝ ըստ Զապել Եսայանի «Միլիտարի պարտեզներ» կենսագրական վեպի։

Անդրադառնալով բառապաշարի իմաստաբանական *Ես կին եմ* ասացման տիրույթին, նշենք, որ նրան բնորոշ է *կանացի* խոսքային-իմաստաբանական կարգի արտահայտության բացահայտ ձևերի դիտարկումը: Այս ենթակարգը ներկայացված է *կին, աղջիկ, օրիորդ, կույս, տիկին, տատիկ, մայր, մորաքույր, հորեղբոր կին իգական էներգիա* հատկանշող բառերով և կապակցություններով, դրանց հոմանիշներով ինչպես նաև՝ *Մորուհի Տյուսաբի* կերպարի միջոցով («Տիկին Տյուսաբ և Թովմաս Թերգյան»):

Զապել Եսայանի «Միլիտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպը կին-տղամարդ իրավունքների, հավասարության, ազատության բարձրաձայնման և արտացոլման յուրօրինակ դրսևորում է: Վեպի ինքնակենսագրականության մեջ *կանացիի* հանդեպ հեղինակի ընդգծված դիրքորոշումը, ուղղակիորեն պայմանավորված է նրա առաջադեմ ֆեմինիստական հայացքներով: Եսայանի համար գլխավորը *կանացիի* և *սուբյեկտայնության* գիտակցումն է, որը նա բացահայտում է վեպում, երբ անդրադառնում է այդ հիմնախնդրին՝ «Կինը աշխարհ չէ եկած մինակ հաճելի ըլլալու համար: Կինը եկած է իր խելքը, մտային, բարոյական և ֆիզիքական յատկությունները զարգացնելու համար: Ինքզինքնին յարգող

բոլոր կիներուն իտեալը միայն հաճելի ըլլալը պէտք չէ ըլլայ, այլ երկրիս վրայ գործօն բարերար տարր մը դառնալը»¹⁰:

«Սիլիհտարի պարտեզներ» վեպի տարբեր հատվածներում, կին կերպարների միջոցով ընդգծելով տարիքային տարբեր փուլերը (*մանկություն* «Մեր ընտանիքը», «Տունը», «Մեր փողոցը», *պատանեկություն* «Արտաքին աշխարհի սեմին վրա», «Դպրոցը», *երիտասարդություն* «Դուրյանի շիրիմը», «Տիկին Տյուսաբ և Թովմաս Թերգյան»), Եսայանը ընթերցողին տանում է սեփական ինքնորոշման և կայացման ճանապարհով՝ նույնականանալով *կանացիություն* ֆենոմենին՝ «Հորս խոսքերը, որ կը բղխեին իր բարոյական սկզբունքներէն, մեծ գոհացում կուտային ինձ: Իմ պատանեկան եռանդս կը հագնար հորս տված բացատրություններով և պատվերներով: Անոնք կը հաջողեին աստիճանաբար կարգ ու սահման դնել այն խռովահոյզ քառսին, որ իմ ներքին էությունս էր: Իմ մեջ տեղի կ'ունենային ընդհարումներ, հաղթանակներ և պարտություններ, որոնք ինձ կը նետեին հակասական զգացումներու մէկ ծայրահեղութենէն մյուսը, բայց հորս խոսքերու ազդեցության տակ համերաշխություն առաջ կուգար իմ ներքին էության մեջ և աստիճանաբար կը հասնէի իմ հոգեկան միության»:¹¹

Եսայանը սեփական սուբյեկտայնությունը ստեղծում է կանացի տարաբնույթ կերպարներ, միավորելով: Նա հաճախ է օգտագործում *մենք* ներառական դերանունը՝ նկատի ունենալով իրեն և ընտանիքի մյուս անդամներին՝ հայրիկին, մայրիկին, մորաքույրներին, քեռիներին, տատիկին, միաժամանակ ընդգծելով *կանացի* ներքին համերաշխության փաստը: Եսայանը բացահայտում է, նախ և առաջ, իր կանացիությունը և սուբյեկտայնությունը: Ինչ վերաբերվում է *կանացի* բառի իմաստային արտահայտության անուղղակի գաղտնագրված ձևին, ապա այն ներառվում է և գերիշխող է դառնում *զգացմունքների աշխարհ* տիրույթում, որի լեզվական իրացումը բնութագրվում է որոշակի զգացմունքային և հուզական բառապաշարով, որն ինքնին բնորոշ է կանանց մեծամասնությանը:

Հատկանշական է, որ «Սիլիհտարի պարտեզներ» վեպում հեղինակի կողմից հիմնականում մերժվում է *հուզականությունը*, որը առավել հստակ դրսևորվում է տեքստի այն հատվածներում, որոնցում հեղինակը վերհիշում է իր մանկության տարիները՝ հատկապես Խաչիկ մորեղբորը և մորաքույրներին առնչվող հատվածներում: Այս հանգամանքը կարող է

¹⁰ Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, Ե., 2018, «Անտարես», 198 էջ:

¹¹ Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, էջ 125:

վկայել հեղինակի կայացման և հասունացման գործընթացի բարդության, ինչպես նաև՝ 19-րդ դարում և 20-րդ դարասկզբին աղջիկների խիստ դաստիարակության մասին՝ «Ոչ իմ տարեկիցները և ոչ ալ մեծերը կը հասկնային իմ հոգեկան խռովքները, և ընդհանուր կարծիքն այն էր, որ բուռն և անգույթ երեխա եմ: Բայց ուրիշներու կարծիքը կշիռ չուներ ինձ համար, ոչ թե որովհետև այնքան դատողութիւն ունէի, այլ որովհետև շատ ամբողջական կերպով ենթակա էի իմ ներքին, հաճախ անգիտակից մղումներու»:¹²

«Սիլիհտարի պարտեզներ» վեպում փակ է Եսայանի՝ դեպի այլ տղամարդը ունեցած անձնական զգացմունքների տիրույթը: Նա չի գրում ոչ վաղ տարիքում առաջին սիրահարվածության և ոչ էլ՝ հետագայում ունեցած ապրումների մասին. միայն «Նավակը» խորագիրը կրող հատվածում հպանցիկ նշում է իր և Միհրանի (իրենց տան վարձակալների տղայի), ով այնքան նման էր «Զմբայենց Պետրոսին» (Պետրոս Դուրյանին) պատանեկան սիրո մասին, որ ամփոփվում էր «իրարու ցանկով բաժնված պատշգամբին վրա» հանդիպելու, «բանաստեղծություններու մասին» խոսելու, «իրմե հասմիկի փունջեր»¹³ ստանալու, ևն մեջ: Սակայն գրում է առավել ուշ ունեցած անկեղծ զգացմունքների մասին, որոնք նա զգացել է իր պատանության և երիտասարդության տարիներին տարբեր մարդկանց հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի տիրույթում (ինչպես՝ *էրբ հայրը որոշում է ուղարկել նրան Սորբոնի համալսարանում սովորելու*, դրվագն է): Եսայանի վեպում **կանացիությունը** դրսևորվում է նաև մյուս տղամարդ կերպարների (հոր, մորեղբոր, մանկության ընկերների, Թովմաս Թերգյանի) հանդեպ հեղինակի վերաբերմունքի, զգացմունքների և աշխարհայացքի նկարագրության միջոցով, ընդ որում, այդ զգացմունքների մասին հեղինակը խոսում է հուզական տարբեր մակարդակներում՝ «Հայրս և Թովմաս Թերգյանը կը խոսեին նոր սերունդին, մանավանդ, աղջկանց դաստիարակության հարցերուն վրա: Ես վերացած մտիկ կ'ընէի: Թովմաս Թերգյանի երկը ինձ ծանոթ էր և բերնոց գիտէի անոր մեկ բանաստեղծությունը»:¹⁴

Ընտանիքի անդամների և բարեկամների հանդեպ ունեցած վերաբերմունքը նույնպես մանրամասնորեն նկարագրված է վեպում: Եսայանը ամենափոքր մանրամասներով ընդգծում է նաև իր հույզերն ու զգացմունքները բարեկամների հանդեպ, այդ թվում՝ դրական

¹² Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, Ե., 2018, «Անտարես», էջ 120:

¹³ Եսայան, 146:

¹⁴ Եսայան, 152: Այսուհետ, էջերը՝ մեջբերումների կողքին:

տրամադրություն ստեղծող իմաստաբանական միավորներով՝ «Մասնավորապես ջերմ սիրով կը սիրեի Յուդաբեր մորաքույրս, որ Կոկո կը կոչեի: Ան քույրերուն ամենն մեծն էր և ոչ միայն ինձ, այլև մայրիկիս համար ուներ մայրական զգացում» (23),

Ընտանիքի անդամների հետ իր փոխհարաբերությունների մասին նա խոսում է բանականության գուսպ, ընդգծված դրսևորմամբ՝ տեքստի համապատասխան հատվածներում ակնարկելով բոլոր այն բացասական զգացմունքները, որոնք նա ապրել է՝ ունենալով որոշակի տարաձայնություններ և վերապրելով դրանցից ծնված հույզերը: Լեզվական բոլոր հնարքները, որոնք առկա են Եսայանի «Միլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպում, իրացվում են սեռով պայմանավորված *զգացմունքների աշխարհ*-ում՝ միաժամանակ ընդգծելով հեղինակի ընկալումները *ենթագիտակցության* և *բնագրի* տիրույթներում, որ բնորոշ են կանանց: Վեպում *կանացի սկզբի* արտահայտության անուղղակի դրսևորումները արտաքին հատկանիշներն են: Եսայանը, ամենայն մանրամասնությամբ և խորը ակնածանքով նկարագրում է բոլոր կերպարների՝

արտաքինը՝ «Կոկո նուրբ կազմվածքով, բաց շագանակագույն մազերով, խորը ինկած սև աչքերով կին մըն էր, հոգածու իր արդուգաղղին: Մազերը կը կտրեր ճակտին վրա և տանը մեջ միակ կինն էր, որ բրնձափոշի կը գործածեր, հակառակ այդ մասին եղած մեղադրանքներուն» (23),

զգեստները՝ «Կը սիրեր գունագեղ կերպասները և կը հիշեմ, որ տարիներով ցանկություն ունեցած է կարմիր թավիշե հագուստ մը շինելու, ինչ որ անկարելի եղած է տանը մեջ տիրող մայրական խիստ կարծիքին պատճառով» (23),

հագուստի տարբեր բաղադրիչները, գլխանոցը՝ «Յեկեղեցիեն վերադարձին Լուսիկ և իր ազգականները կհանդիպին յենիչերիներու: Անոնք անմիջապես կհարձակին մատղաշ աղջկան վրա, ֆերաճեն կպատռեն այն առարկությամբ, վոր կանանչ գույնով զարդեր ունի. կանանչ գույնը իսլամներու համար սուրբ գույն էր և կյավուրները իրավունք չունեյին կրելու: Բայց, ինչ վոր ավելի ծանրակշիռ էր, այն էր, վոր **Լուսիկի յաշմազը կվերցնեն յերեսեն...**» (16),

բնավորությունները, տրամադրությունները՝ «Երբեմն Կոկո կ'իյնար մելամաղձոտության մեջ և, ինչպես եթե քեն ըրած ըլլար բոլոր տնեցիներուն, մոայլ և տխուր կ'աշխատեր, ձախ ձեռքը դրած քունքին, որովհետև գլխի ջղային շարժում մը ուներ, որ կը սաստկանար այդ օրերուն, և արցունքը աննկատ կը սահեր նիհար այտերուն վրա» (24), «Մաքրիկ մորաքույրս, ընդհակառակն, բուռն բնավորության տեր էր և հանկարծակի իր տրամադրությունը կը փոխվեր: Կենսուրախ էր և օծոված հարուստ

խառնվածքով» (24), «Թե՛ մորեղբայրներս, թե՛ Մաքրիկ մորաքույրս – Յուզաբեր մորաքույրս հեզ էր և համակերպվող» (25),

տան սենյակները, կահ-կարասին՝ «Բարեբախտաբար, տանը մեջ կային երկու օվասիսներ, ուր սակայն իմ մուտքս հազվադեպ էր: Անոնցմե մեկն էր Երանիկ մորաքրոջս սենյակը, ուր մինակը յազմա կը բաներ: Երանիկ մորաքույրս խստիվ կը պաշտպաներ իր առանձնությունը և ինձ համար իր սենյակը խորհրդավոր որջ մըն էր, ուր մտնելու երանությունը կը համարեի անհասանելի երազ» (22): «Մյուսը՝ տանը ամենեն ընդարձակ սրահն էր, ուր մորաքույրներս երբեմն դեմ դեմի, երբեմն առանձին թեզկեհներու վրա յազմա կը բանեին: Այդ սրահը հրաշալի աշխարհ մըն էր ինձ համար: Գետինը ծածկված էր փասիաթով, որ թեթև մը կը ճռճոար մորաքույրներուս մուճակներուն տակ: Բազմոցը ծածկված էր նկարեն կտավով: Վարագույրները դեղնորակ էին կարմիր խիտ գիծերով» (23),

մաքրությունը և հիգիենան՝ «Մաքրության աններող սովորությունը, մեծ մորս հրամայական պահանջով, վանել կուտային ոնե՛ առարկա, որ կարող էր քիչ մը հաճելի անկարգություն, քիչ մը ֆանթազիա բերել մեր կենցաղին մեջ: Բոլոր սենյակներուն պատերը սվարած և ջնարակված էին ճերմակ գույնով: Գետինը տախտակ էր, բացի երկու սենյակե, որոնք ծածկված էին փսիաթով: Այդ տախտակները այնքան հաճախակի կը լվացվեին և ավագով կը շփվեին, որ թաց տախտակի հոտը սովորական դարձած էր ռուսներուն: Սենյակներուն ճակատը մեկ պատեն մյուսը կ'երկարեր բազմոցը, միշտ ծածկված ձյունաթույր ծածկոցով» (21):

Դրանցում շատ պարզ դրսևորվում են վեպի կին կերպարների իրական կանացի էությունները:

Հագուստի և զարդերի դերերի կարևորությունը Եսայանի կյանքում հաստատվում է նրանով, որ նույնիսկ մոր առողջ և հիվանդ տարիների մասին խոսելիս հեղինակը նկարագրում է նրան բացառապես առանց զգացմունքային զեղումների և ամենայն մանրամասնությամբ՝ «Մորս համր տխրությունը տևեց օրեր և օրեր: ...Մորս հիվանդությունը, որ կը կոչեին մելամաղձոտություն, մեծապես ազդեց մեր տան վիճակին վրա: Հայրս, բանը գործը թողած, մեկ կը վերադառնար տուն հոգալու համար հիվանդին վրա: Մորս տխրությունը սկսավ տիրապետել ամբողջ տանը: Երբ մենք, փոքրերս, ոնե՛ բան ուզեինք, կամ խաղի մը ձեռնարկեինք, մեզի կ'ըսեին սաստող ձայնով. «-Մարդ հիվանդ է, խելոք կեցե՛ք...»» (89):

Եսայանին հաջողվել է արվեստով պատկերել նաև իր հանդերձները: Դրանք հիշատակվում են տարբեր դրվագներում, տեսնում ենք նաև պատկերներ նաև Գարապետ աղայի դպրոցից, որտեղ նա սկզբնապես սովորում էր, ապա՝ Մուրբ Խաչ վարժարանից, ևն: Առանձնահատուկ պատկերվում է Ալեմտաղին, Սիլիհտար թաղամասը, որտեղ տեղափոխվում

Է նրանց ընտանիքը, երբ մայրը տառապում էր տարօրինակ հիվանդությամբ:

Զապել Եսայանի «Սիլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպում *հարսանիք* և *ամուսնություն* նշանակելիները կրում են գրողի ապրած հայրիշխանական դարաշրջանի և բռնապետական օսմանյան կայսրության ահռելի ազդեցությունը: Դրանք արտահայտված են հեղինակի տատիկի (Լուսիկ տուտուի), Մաքրիկ մորաքրոջ, Խաչիկ մորեղբոր, հոր և մոր, և ընդհանրապես, ընտանիքի մյուս անդամների անձնական հարաբերություններում և կյանքում:

Անձի իրացման երգիստենցիալ անհնարինությունը

19-րդ դարի կինը, տարբեր ոլորտներում, *սահմանափակված լինելով սեփական անձի իրացման հնարավորություններով*, ստիպված էր կյանքի հիմնական նպատակը տեսնել ընտանեկան փոխհարաբերություններում և կենցաղում: Ամուսնության տեսարաններ հեղինակը չի նկարագրում, այլ պատկերում է ամուսնության հետ կապված այնպիսի խնդիրներ և հանգամանքներ, որոնք կարող էին ի հայտ գալ *փակ-բռնապետական* և *հայրիշխանական* սոցիումներում, ինչպիսին օսմանյան կայսրությունն էր: Լավագույն օրինակը, թերևս, Եսայանի Լուսիկ տուտուին տասնչորս տարեկանում ամուսնացնելու պատմությունն է, Խաչիկ մորեղբոր ամուսնությունը հույն կնոջ հետ, Մաքրիկ և Յուզաբեր մորաքույրների ամուսնանալ-չամուսնալանու հիմնահարցերը:¹⁵

Ուշագրավ է, որ հեղինակը կերպարները նկարագրելիս հաճախ պարզաբանում է նաև նրանց *ծննդյան հանգամանքները, սեռի նախապատվությունը* և *կին-տղամարդ տարբերությունները* ընտանիքներում, որոնք պայմանավորված են հայրիշխանական հասարակության չգրված բարոյական և սոցիալական օրենքներով և ընկալումներով: Այս հանգամանքը ժառանգական հիմնախնդիրների պատճառով արդիական էր և առանձնահատուկ կշիռ ուներ ոչ միայն 19-րդ կամ 20-րդ դարերում, այլև՝ այսօր:

Գրականության և փիլիսոփայության փոխներթափանցումների միջոցով հեղինակը բացահայտում է *կնոջ ինքնության* հիմնախնդիրները, որոնք արտացոլվում են *Ես կին եմ* ասացման միջոցով: Վեպի գլխավոր կին կերպարը՝ հեղինակն ինքն է, ով նկարագրում է մարդկանց և աշխարհի փոխառնչությունները՝ դրանց ներտիրոյթում ներգրավելով նաև իր փոխհարաբերությունները մարդկանց հետ, որոնց միաժամանակ կնոջ

¹⁵ Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, Ե., 2018, «Անտարես», 198 էջ:

զգայական աշխարհը փիլիսոփայորեն բացահայտող ենթատեքստ է հաղորդում: Այս առումով, ուշագրավ է վեպի «Տիկին Տյուսաբ և Թովմաս Թերզյան» խորագիրը կրող հատվածը, որում ընդգրկված Սրբուհի Տյուսաբի, Էոժենի, Վերգիների (Տիրան Չրաքյանի կինը) Արշակունի¹⁶ (Թեղդիկ), Սիպիլի¹⁷ կերպարների միջոցով Եսայանը ներկայացնում է 19-րդ դարի երկրորդ կեսին արևմտահայ իրականության մեջ և 20-րդ դարասկզբին և ավելի ուշ սփյուռքահայ տիրություն ի հայտ եկած կանանց ազատագրության, առաջադիմության, կրթության, դաստիարակության և իրավունքի հիմնախնդիրները՝ «Անոնցմե մեկը՝ Էոժենի, ամեն իրիկուն տուն կը դառնար գլխիկոր, փարախը մտնող ոչխարի պես և կ'ենթարկվեր անտրտունջ բարբարոս հորը զայրություններուն: Մյուսը՝ Վերգինե, որ քանի մը տարի հետո դարձավ Տիրան Չրաքյանի (Բնտրայի) կինը, ավելի ըմբոստ էր և իր անկախությունը ապացուցանելու համար կը դիմեր արտասովոր միջոցներու: Ան կտրել տվավ իր մազերը – ինչ-որ շատ անսովոր բան էր այն ժամանակ – կը հագնվեր չափազանց պարզ և տղամարդու փողկապ կը կրեր: ...Անոնք երկուսն ալ կը խոսեին այն բանի մասին, թե պետք է դուրս գալ «տափակ կյանքե» և բան մը ընել, բայց ի՞նչ ընել... Իրենք ալ չէին գիտեր ու հաճախ կ'իյնային տխրության և հուսահատության մեջ»:¹⁸

«Սիլիհտարի պարտեզներ»-ում Եսայանը մատնանշում է կանանց՝ օսմանյան կայսրությունում *դանդաղ մահվան մեջ մնալու*, սեփական ներուժը չիրացնելու, ի վերջո, նրանց *չգոյության, ես կին եմ* ասելու անհնարինության հանգամանքները: Հեղինակի տեքստերում իրացվում են հոգեբանական, սեռերի տարբերակման և լեզվական այն բոլոր էատարրերը,

¹⁶ Ըստ Եսայանի՝ Արշակունին շնորհ ունեցող գրագիտուհի էր, սակայն հայրիշխանական սոցիումի և ավանդապաշտական հայացքների պատճառով չէր հասել «իր հատկությունների» լիարժեք բացահայտմանը՝ «Շատ վախկոտ էր և զգույշ և իր գլխավոր հոգն էր ունեւ բանով չխորնչեցնել հասարակությանը»: Տե՛ս Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, էջ 151:

¹⁷ Եսայանը Սիպիլին ուրվագծում է մեկ պարբերությամբ, սակայն չափազանց ուղիղ-թիրախային է բնութագրում նրա գործունեությունը՝ «Նոր աստղ մը կը փայլեր Պոլսո հայ գրական երկնակամարին վրա՝ Սիպիլը: Ան էր պաշտոնական գրագիտուհին: Կարդացեր էի Սիպիլի վիպակները և բանաստեղծությունները և այն ժամանակ հանդգնությունը ունեի չի հավանելու այդ սեռի գրականության, հակառակ ընդհանուր հիացումին: Ես այն կարծիքը ունեի, որ ժանյակներու բանաստեղծուհին չնչին և անկարևոր նյութերով կզբաղի: Բմ մտավորական նորագարթ ու մեծ ախորժակս հագուրդ չէր գտներ այդ գերանուրբ փափկություններով»: Տե՛ս Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, էջ 150:

¹⁸ Եսայան Զ., Սիլիհտարի պարտեզներ, էջ 148:

որոնք ձևավորում են կնոջ ինքնությանն առնչվող հակասությունները: Նա կնոջը սահմանում է որպես տղամարդու *Ուրիշ*, տղամարդուն՝ կնոջ *Ուրիշ*:¹⁹ Կնոջ նույնականացումը «Սիլիհտարի պարտեզներ»-ում տեղի է ունենում ոչ միայն միջանձնային հարաբերությունների միջոցով, այլև՝ հայրիշխանական սոցիումի չգրված օրենքների, որոնց հետևանքով Եսայանի կերպարները տառապում են:

Սրբուհի Տյուսաբի կերպարի միջոցով Եսայանը առաջադրում է կանացի *էս*-ի գոյության պայմանականությունը և դրանից բխող էքզիստենցիալ անհնարինությունը՝ «Տիկին Տյուսաբ լսելով, որ գրական ասպարեզին թեկնածու մըն էմ, ինձ նախագգուշացուց, ըսելով, որ այդ ասպարեզը կնոջ համար ավելի շատ տատասկներ ուներ, քան դափնիներ: Ինձ ըսավ, թե մեր իրականության մեջ դեռ անհանդուրժելի կը համարեն, որ կին մը հրապարակ գա և ուզե իր տեղը գրավել: Հաղթահարելու համար այդ բոլորին, պետք էր միջակութենէն վեր ըլլալ: «Էրիկ մարդ գրագետը ազատ է միջակ ըլլալ, բայց ո՛չ կին գրագետը»»:¹⁹ Նրա կերպարները թեն հակասության մեջ են իրենց համար նախասահմանված կանացի դերերի հետ, այնուամենայնիվ, նույնանում են դրանց և գիտակցաբար խաղում ի վերուստ սահմանված իրենց դերերը²⁰: Եսայանի համար գրականությունը **սահմանները հաղթահարելու** միջոց է: Եվ այդ իրողության մեջ նրա դիրքորոշումը առավել արմատական է, չնայած՝ կին-սոցիում պատերազմը շարունակվում է այլ միջոցներով, առավել անմիջական՝ *Ես կին եմ* ասացման, լեզվով:

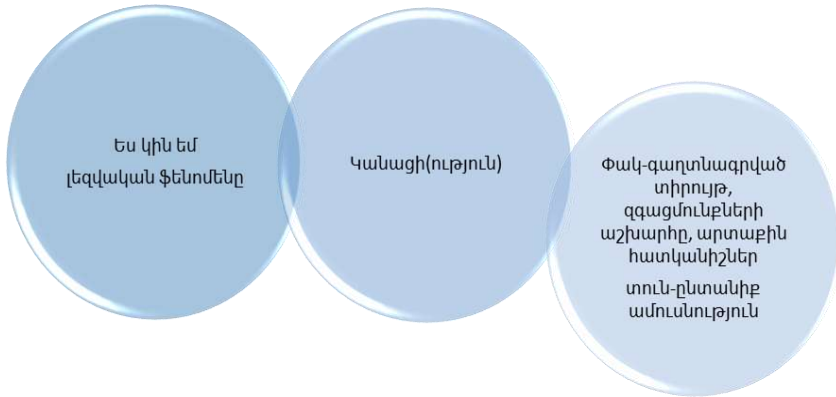
«Սիլիհտարի պարտեզներ» վեպում Զապել Եսայանը ուշադրություն է դարձնում նաև ընթերցանության թեմային, ինչը, ըստ նրա, պարտադիր էր կնոջը ընտանեկան փոխհարաբերությունների նախապատրաստելու

¹⁹ Beauvoir, Simone De. The Second Sex. Translated and Edited by H.M. Parshley. Jonathan Cape: Thirty Bedford Square London. 1956. London. 701 p.

¹⁹ Եսայան Զ., էջ 150:

²⁰ 1933 թվականին Եսայանի տեղափոխությունը Խորհրդային Հայաստան ճակատագրական էր: Նա աշխատանքի հրավեր ստացավ ԵՊՀ-ից: Ժամանակաշրջանը համընկավ ստալինյան բռնապետության տարիներին: 1936 թվականին գրողների միությունում Եսայանի ելույթին հաջորդում է այդ տարիներին իրացվող զանգվածային երևույթ՝ բռնությունը, ձերբակալությունը: Բաքվի Բանտից նրա գրած նամակները խոսում են՝ նույն առույգ, խիզախ կեցվածքը: Նրա ողբերգական մահվան հանգամանքները մինչ այժմ անհայտ են: Որոշ տվյալներով, Եսայանը մահացել է 1943 թվականին, 65 տարեկանում: Մահվան հանգամանքներն անհայտ են: 14 տարի անց՝ 1957 թվականին, ԽՍՀՄ զինվորական կոլեգիան հետմահու արդարացրեց նրան՝ ճանաչելով անմեղ:

գործում՝ «Միասին կը կարդայինք տիկին Տյուսաբի գիրքերը և ֆեմինիստ հեղինակին երկին մեջ կը ջանայինք դարման մը գտնել մեզ հուզող հարցերուն»:²¹

«Միլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպում Զապել Եսայանի՝ որպես հեղինակի, բառապաշարի ներքին տիրույթում գերակշռում են *կանացի(ություն)* ֆենոմենը բնութագրող իմաստային միավորները, որոնք իրացվում են *Ես կին եմ* ասացման միջոցով և օրինականացվում *զգացմունքների աշխարհ, արտաքին հատկանիշներ, տուն-ընտանիք, դպրոց, ամուսնություն-կենցաղ* խորհրդանշական տիրույթներում: *Կանացի(ություն)* ֆենոմենը դրսևորվում է նաև վեպի կին ներկայացուցիչներին մատնանշող տարբեր անվանակարգերում՝ *մայր, մորաքույր, տատիկ, հորեղբոր կին, ընկերուհի*, ևն, որոնց շարքում գրողը տեսնում է նաև իրեն:

Եզրակացություն

Զապել Եսայանի «Միլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպի գոյաբանական տիրույթում գոյություն ունեցող *տրամաբանական* և *զգայական* կապերի հիման վրա ստեղծված *կանացի(ություն)* ֆենոմենը իրացվում է *Ես կին եմ* ասացման միջոցով՝ հատկանշելով կնոջ

²¹ Եսայան, 148:

զգացմունքների աշխարհը, ինչպես նաև՝ **արտաքին հատկանիշներ**, **տուն-ընտանիք**, **կին-հասարակություն**, **կրթություն** խորհրդանշական տիրույթների հետ փոխառնչությունները:

Ուշագրավ է նաև վերոնշյալ դեպքերի ու երևույթների իրագործման-իրացման տարածաժամանակային քրոնոտոպը՝ 19-րդ դարը: Ու թեև վեպը գրվել է 1935 թվականին, այնուամենայնիվ, ամբողջացվում է օսմանյան բռնապետական, փակ-հայրիշխանական կայսրության ուրվագիծը և այդ կայսրությունում, որպես ազգային փոքրամասնություն, իր էքզիստենցիալ-գոյաբանական իրավունքների համար պայքարող հայ սոցիումը:

Ուսումնասիրելով Եսայանի «Միլիտարի պարտեզներ» վեպում **Ես կին եմ ասացման** իմաստաբանական-փիլիսոփայական տիրույթը, հնարավոր է նշել, թե ինքնակենսագրականության սուբյեկտիվ բնույթն ու արտահայտչականությունը նպաստում են հեղինակի ներաշխարհի առավել հստակ դրսևորումների բացահայտմանը՝ միաժամանակ շեշտելով **սեռային** պատկանելությունը: Այս առումով, ինքնակենսագրության ժանրը կին-սոցիալարդ փոխհարաբերությունների տիրույթում, ունի նաև գինոքննադատական հետազոտության ներուժ:

Наира Амбарцумян, Сирануш Парсаданян
Выражение «Я – женщина» в автобиографическом романе
Забел Есаян «Сады силихтара»

Заключение

Ключевые слова и выражения: Запел Есаян, автобиографический роман, «Сады Силихтара», тематика, семантические порядки лексики, языковой фокус.

В исследовании рассматривается семантический диапазон лексики автобиографического романа западноармянской писательницы Забел Есаян «Сады Силихтара», а также способы интерпретации гендерных проблем.

Целью исследования является анализ выражения «Я – женщина» в семантической категории лексического состава, в котором зафиксирован феномен женственности, реализованный в цепи открытых словесно-семантических подсистем бессознательного.

Задача исследования – представить эксплицитные проявления женской экспрессии, включая самостоятельность и аффилированность, которые реализуются в семантической категории выражения «Я – женщина» и проявляются через манифестацию основных лексико-семантических подсистем языка. Непосредственная форма выражения языковых признаков, реализуется в романе «Сады Силихтара» через словесно-смысловые подкатегории,

обобщается в подкатегориях - семья, дом, друзья (в совокупности), детские игрушки, национальность, религия, пол, образование, место жительства, обобщается в подглавах романа и содержит определенные номинации с женской энергетикой - *женщина, девушка, дева, девственница, дама, бабушка, мать, тетя, двоюродная сестра*, поэтому их отношения с женским началом строятся на логико-чувственных связях. Языковые средства, выявленные в этом типе автобиографического текста, служат демонстрации того, что писатель отождествляет себя с женским полом и самоидентифицирует себя соответствующим образом.

Для Есяна литература - это способ преодоления границ. И в той реальности ее позиция звучит радикальнее, хотя война с женщинами в обществе продолжается другими средствами, более прямо, с выражением Я - женщина, на языке.

Naira Hambardzumyan, Siranush Parsadanyan
The declaration “*I am a woman*” in the autobiographical
novel “The gardens of Silihtar” by Zapel Yesayan
Conclusion

Key words and expressions: Zapel Yesayan, autobiographical novel, “Gardens of Silihtar”, subject, semantic order of vocabulary, language focus.

The study examines the semantic ranges of the vocabulary of the autobiographical novel “The Gardens of Silihtar” by Western Armenian writer Zapel Yesayan. It also provides ways of interpreting the male-female problem.

The *aim* of the study is to analyze the declaration “*I am a woman*” in the semantic domain of the vocabulary that determines the phenomenon of *femininity*. This is realized in the chain of verbal-semantic open subcategories of unconsciousness.

The *problem* of the study is to present the explicit manifestations of the expression of the feminine, including the autonomies and affiliations, which are realized in the semantic domain of the declaration *I am a woman* as a phenomenon, through highlighting the main lexical-semantic subcategories of the language. The direct form of expression of linguistic features, which is realized in the novel “The Gardens of Silihtar” via verbal-semantic subcategories, is summarized in the subcategories - *family, home, friends (collectively), children's toys, nationality, religion, gender, education, residence*, of the novel, and contains - *woman, girl, maiden, virgin, lady, grandmother, mother, aunt, cousin*, with feminine energy, so their relationship with the *feminine* is based on logical and sensual links. The linguistic means identified in this type of autobiographical text

serve to emphasize the fact that the writer identifies herself with the female gender and self-constitutes.

For Yesayan, literature is a way to overcome boundaries. And in that reality, her position sounds more radical, although the war with women in society continues by other means, more directly, with the expression *I am a woman*, on the tongue.

Օգտագործված գրականություն

1. Արզումանյան Ս., Սովետահայ վեպը: Ինքնակենսագրական վեպի ժանրը, Ե., 1967, «Հայաստան» հրատ., 582 էջ:
2. Beauvoir, Simone De. *The Second Sex*. Translated and Edited by H.M. Parshley. Jonathan Cape: Thirty Bedford Square London. 1956. London. 701.
3. Եսայան Զ., Միլիհտարի պարտեզներ, Ե., 2018, «Անտարես», 198 էջ:
4. *Inscribed Identities: Life Writing as Self-Realization*, Edited By Joan Ramon Resina, January 17, 2019 by Routledge, 242 p.
5. Krsteva Marija, *Towards a Theory of Life-Writing: Genre Blending*, November 21, 2022, Routledge, 128 p.
6. Latham Monica, *Virginia Woolf's Afterlives: The Author as Character in Contemporary Fiction and Drama*, May 31, 2021: Routledge, 262 p.
7. Showalter, E. *Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton N.J.: 1977, Princeton University Press.
8. Schep Dennis, *The Autobiography Effect: Writing the Self in Post-Structuralist Theory*, July 31, 2019: Routledge, 268 p.
9. *Research Methodologies for Auto/biography Studies*, Edited By Kate Douglas, Ashley Barnwell, June 19, 2019 by Routledge, 276 p.
10. Ortiz-Vilarelle Lisa, *Americanas, Autocracy, and Autobiographical Innovation: Overwriting the Dictator*, November 4, 2020: Routledge, 246 p.

Խմբագրություն է ուղարկվել 16.11.2022թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 30.11.2022թ.

Տպագրության է հանձնարարվել 06.12.2022թ.